

Ελευθερία και Μοναξιά

του Διαμαντή Κρυωνίδη*

Όταν η Πανδώρα με την απερισκεψία της να ανοίξει το κουτί στο γνωστό μύθο του Επιμηθέα εξανέμισε όλα τα άλλα αγαθά, το μόνο που απέμεινε ήταν η ελπίδα. Την ελπίδα λοιπόν, το μοναδικό αγαθό που απέμεινε στον άνθρωπο, αυτή την πηγή δύναμης και παραμυθίας, έχουν υμνήσει ποιητές και φιλόσοφοι όλων των εποχών. Στο πέρασμα των αιώνων όμως δεν έλειψαν και εκείνοι οι στοχαστές που εξέπληξαν όταν τη σύνδεσαν σε πρωτότυπα σχήματα με το φόβο και την ελευθερία. Από το «θα πάψεις να φοβάσαι, αν πάψεις να ελπίζεις» του Σενέκα² και το «μια σωτηρία στους νικημένους, να μην ελπίζουν καμιά σωτηρία» του Βιργίλιου³ μέχρι τον Καζαντζάκη και τα σκαλισμένα στον τάφο του λόγια: «δε φοβάμαι τίποτα, δεν ελπίζω τίποτα είμαι λεύτερος», ο στοχασμός προσπάθησε να παρουσιάσει και μια διαφορετική πλευρά.

Ωστόσο σήμερα μια άλλη παράξενη σχέση έχει αναπτυχθεί ανάμεσα στην ελπίδα, την ελευθερία και τη μοναξιά, με επακόλουθο λίγες μόλις δεκαετίες μετά το θάνατό του Καζαντζάκη, τα λόγια του να αποτυπώνουν με επιτυχία το σύγχρονο άνθρωπο και το δράμα που αυτός ζει. Γιατί πολλοί είναι πλέον εκείνοι που δε φοβού-

[Είπανε πως
ήρθε ξανά/ Στους
δρόμους γυρνά
μέσα στην πόλη/
Είπανε πως είναι
αργά, δεν την
βλέπει κανείς/
Μα την νιώθουνε
όλοι ... Μοναξιά το
όνομά της]¹

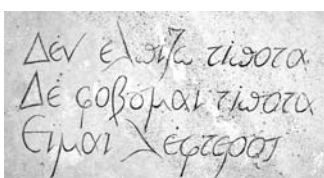
* Υπ. Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας,
απόφοιτος Νομικής Δ.Π.Θ.

νται τίποτα, δεν ελπίζουν τίποτα, είναι ελεύθεροι, αλλά ταυτόχρονα αυτή η ελευθερία σημαίνει και πόσο τραγικά μόνοι είναι. Γιατί μια από τις πιο τραγικές περιπτώσεις απουσίας ελπίδας και απογοήτευσης είναι η υπαρξιακή μοναξιά που βιώνει κάποτε ο σύγχρονος άνθρωπος.

Αναμφισβήτητα η ελπίδα της προσμονής είναι ζωτική για την ίδια μας την ύπαρξη. Είναι ζωτική και για τους ανθρώπους που βιώνουν τη μοναξιά αλλά ελπίζουν πως θα ξεφύγουν από αυτή. Υπάρχουν βέβαια κι εκείνοι που για κάποιο λόγο γνωρίζουν ή καλύτερα αισθάνονται ότι τελικά δε θα βγουν ποτέ από τη μοναξιά τους.⁴

Πώς μπορεί όμως η ελευθερία να επιτείνει την υπαρξιακή μοναξιά του σύγχρονου ανθρώπου και να εγκλωβίζει τελικά και τους μεν και τους δε; Η ελευθερία άραγε υπονομεύει την συντροφικότητα; Με άλλα λόγια, μήπως η μοναξιά μας είναι το τίμημα που πρέπει να πληρώσουμε για την «ελευθερία» μας; Ο Μαρκήσιος Ντε Σαντ, στο έργο του «Διάλογος ανάμεσα σ' έναν ιερέα και σ' έναν ετοιμοθάνατο» τοποθετεί στο τέλος τον ετοιμοθάνατο ήρωά του, παρότι εκείνος διατείνεται ότι έζησε μια ζωή ελευθερίας, να αποζητά τη θαλπωρή έξι γυναικών, τις οποίες μάλιστα είχε «φυλάξει» για το σκοπό αυτό, για να μοιραστεί δηλαδή μαζί τους τις τελευταίες του στιγμές.⁵ Το πλήθος ακριβώς των γυναικών δηλώνει σύμφωνα με μία εκδοχή πως ο «ελεύθερος» από κάθε αναγκαιότητα ετοιμοθάνατος ήρωας τού Ντε Σαντ παλεύει να νικήσει το μεγαλύτερο του φόβο, τη μοναξιά.

Παράλληλα τίθεται κι ένα άλλο ζήτημα που αφορά τη μορφή της σύγχρονης ελευθερίας που απαιτεί αυτό το τίμημα. Ο Καζαντζάκης αναφέρεται σε μια ηθική ελευθερία του ανθρώπου, στην ελευθερία του πνεύματος και της

σκέψης. Μια ελευθερία από καθετί που υποδουλώνει τον άνθρωπο, μια απελευθέρωση από τις προκαταλήψεις, το σκοταδισμό, τα κοινωνικά στερεότυπα. Αυτό είναι όμως κάτι διαφορετικό από τη σύγχρονη άποψη που έχει διαμορφώσει ο καθένας μας για την ατομική του ελευθερία, η οποία διαρρηγνύει τους αρμούς των ιδανικών κοινωνικών μας σχέσεων.

Στις δυτικές κοινωνίες, το άτομο προστατεύεται από τις συνταγματικές διατάξεις. Τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα προσδιορίζουν το μέτρο της ελευθερίας του ατόμου. Η ιδιωτική σφαίρα προστατεύεται και παρά τις σύγχρονες αντίθετες τάσεις της τρομοκρατίας, η προσωπικότητα και η ιδιοκτησία θεωρούνται απαραίτητα ατομικά αγαθά.

Για τον κοινωνικό όμως των δικαιωμάτων αυτών η ατομική ελευθερία ταυτίζεται πολλές φορές με έναν απεριοριστο χώρο δράσης. Κοινά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης συμπεριφοράς όπως η ατομικότητα, η κτητικότητα, η επιθετικότητα συμβάλλουν σημαντικά στην κατανόηση του πώς αντιλαμβανόμαστε πλέον την ατομική μας ελευθερία. Η ίδια στάση οριοθετεί πλέον και την ηθική μας ελευθερία. Με άλλα λόγια η ελευθερία (ηθική - ατομική) του σύγχρονου ατόμου συνοδεύεται κυρίως μόνο από τη μοναξιά και οδηγεί στην υπαρξιακή απογοήτευση.

Η απογοήτευση ως αντίθετη έννοια της ελπίδας είναι βέβαια το αποτέλεσμα μιας εικόνας που έχει έντεχνα καλλιεργηθεί για τον άνθρωπο σήμερα. Ενός ανθρώπου δηλαδή που χαιρέται την ελευθερία με ένα συγκεκριμένο τρόπο, που απολαμβάνει τις χαρές της ζωής και πραγματώνει τις επιθυμίες του κάθε στιγμή χωρίς όρια, χωρίς μέτρο γιατί έτσι μόνο επιβιβάζει και κατοχυρώνει την ελευθερία του (βλ.

Η απογοήτευση
ως αντίθετη έννοια
της ελπίδας είναι
βέβαια το αποτέ-
λεσμα μιας εικόνας
που έχει έντεχνα
καλλιεργηθεί
για τον άνθρωπο
σήμερα.

Σύμφωνα με
μια από τις θεωρίες
της Φυσικής,
ο κόσμος μας
ενδεχομένως είναι
ένας μόνο από
πολλούς παράλ-
ληλους κόσμους.
Δυστυχώς όμως
στη ζωή μας αυτό
δεν είναι απλά μια
θεωρία αλλά μια
πραγματικότητα.
Έχουμε δημιουργή-
σει ο καθένας
για τον εαυτό του
ένα δικό
του σύμπαν.

καταναλωτικά πρότυπα). Φαίνεται λοιπόν πως η ελευθερία και η μοναξιά στις μέρες μας έχουν συνάψει μια ιδιόμορφη συμμαχία.

Η συμμαχία αυτή έχει συμβάλλει καθοριστικά στο να αποτελεί η μοναξιά μια από τις μεγαλύτερες πληγές της τωρινής κοινωνίας. Η υπαρξιακή μοναξιά που βιώνεται ως αδυναμία ικανοποίησης της εσώτερης ψυχής του, αντιστρατεύεται την ίδια την ελευθερία και τη χρησιμοποιεί ως όχημα για να υποδουλώσει τον άνθρωπο.

Η σύγχρονη μοναξιά είναι εγωιστική, ναρκισσιστική και χαρακτηρίζεται από έλλειψη αγάπης και αδιαφορία.

Σύμφωνα με μια από τις θεωρίες της Φυσικής, ο κόσμος μας ενδεχομένως είναι ένας μόνο από πολλούς παράλληλους κόσμους. Δυστυχώς όμως στη ζωή μας αυτό δεν είναι απλά μια θεωρία αλλά μια πραγματικότητα. Έχουμε δημιουργήσει ο καθένας για τον εαυτό του ένα δικό του σύμπαν.

Ο Μίλαν Κούντερα περιγράφει μια χαρακτηριστική τέτοια σκηνή. Γράφει: «κοιτάζω στο καθρεφτάκι, πάντα το ίδιο αυτοκίνητο, που δεν μπορεί να με προσπεράσει εξαιτίας της αντίθετης κυκλοφορίας. Πλάι στον οδηγό κάθεται μια γυναίκα. Γιατί δεν της διηγείται κάτι αστείο; Γιατί δεν ακουμπάει την παλάμη του στο γόνατό της; Απεναντίας, αναθεματίζει τον αυτοκινητιστή μπροστά του που δεν τρέχει γρήγορα, και η γυναίκα δε σκέφτεται κι εκείνη να αγγίξει τον οδηγό με το χέρι, σοφάρι νοερά μαζί του και με αναθεματίζει κι αυτή».⁶ Το κάθε πρόσωπο στην παραπάνω σκηνή έχει δημιουργήσει έναν ιδιαίτερο χώρο μέσα στον οποίο αποφασίζει αποκλειστικά να κινηθεί. Αρνείται να προσεγγίσει ο ένας τον άλλον.

Έτσι κι εμείς βλέπουμε τον κόσμο μας ή

καλύτερα έτσι τον δομούμε: εγωκεντρικά. Αναζητούμε το φίλο, τη σχέση, τον άλλον με λάθος όμως προϋποθέσεις. Αναζητούμε τον άλλον όχι από αγάπη προς το άλλο πρόσωπο αλλά για την κάλυψη των δικών μας αναγκών. Αδιαφορούμε για τον άλλον και τελικά η μοναξιά μας είναι το αποτέλεσμα της εγωιστικής μας τοποθέτησης.

Ένα τεράστιο ΕΓΩ μας χωρίζει από την ευτυχή συνεύρεση με το άλλο πρόσωπο. Για τον οδηγό του Κούντερα το άλλο αυτοκίνητο, ο άλλος οδηγός είναι απλά ένα εμπόδιο προς την επίτευξη της ελευθερίας του χάριν της οποίας θυσιάζεται η συντροφικότητα, το πρόσωπο.

Φοβάμαι τελικά μήπως στη διαδρομή που ακολουθούμε προς την ελευθερία χάνουμε το πρόσωπό μας. Κι αυτό προκύπτει και από την ίδια την έννοια της λέξης πρόσωπο καθώς, προερχόμενη ετυμολογικά από την πρόθεση «προς» και το ουσιαστικό «όψη», δηλώνει πως πρόσωπο γίνεται όποιος κατευθύνει την όψη του προς τον άλλον, όποιος δηλαδή αντικρίζει τον άλλον. Κοιτώ τον άλλον και γίνομαι πρόσωπο καθώς αντικρίζω σε εκείνον κάτι από τον εαυτό μου. Είναι ίσως αυτό το διαχρονικό μήνυμα της βιβλικής διήγησης για τη δημιουργία του ανθρώπου: «ο Κύριος και Θεός είπε: Δεν είναι καλό να είναι ο άνθρωπος μόνος. Θα του φτιάξω ένα σύντροφο όμοιο μ' αυτόν ... σχημάτισε μια γυναίκα και την οδήγησε σ' αυτόν. Τότε ο Αδάμ είπε: Αυτό επιτέλους είναι κόκαλο από τα κόκαλά μου και σάρκα από τη σάρκα μου. «Γυναίκα» αυτή θα λέγεται, γιατί από τον άντρα πάρθηκε».⁷

Η σκηνή της αναγνώρισης της Εύας από τον Αδάμ αποτελεί ίσως μια από τις πιο παραστατικές σκηνές εξόδου από την μοναξιά. Ο Αδάμ αναγνωρίζει στοιχεία του εαυτού του στην Εύα, γίνεται έτσι πρόσωπο και ο ίδιος και λυτρώνεται

Αναζητούμε
το φίλο, τη σχέση,
τον άλλον με λάθος
όμως προϋποθέσεις.
Αναζητούμε τον
άλλον όχι από
αγάπη προς το άλλο
πρόσωπο αλλά για
την κάλυψη
των δικών μας
αναγκών.

από την μοναξιά του. Η διήγηση της Βίβλου χωρίς να είναι η μοναδική στην αρχαία παράδοση που προσπάθησε να εξηγήσει την έμφυτη ανάγκη του ανθρώπου να «δει» τον άλλον, είναι ωστόσο αναμφίβολα πολύ εύστοχη.⁸ Την ίδια διαδρομή καλείται να ακολουθήσει και ο Homo Urbis.⁹

Στις μέρες μας απεναντίας από την πρώτη ερωτική ματιά μέχρι την εξήγηση της ίδιας της σχέσης ο άνθρωπος διεκδικεί την υποταγή του άλλου. Η μοναξιά μας δηλαδή φαίνεται ακόμη και στον τρόπο με τον οποίο φλερτάρουμε. Στο προκαταρτικό στάδιο του φλερτ το βλέμμα για τον Σαρτρ μετατρέπεται σε όχημα λαγνείας που «επιδιώκει να κατακτήσει τον άλλον, να απορροφήσει και να καταστρέψει την ελευθερία του άλλου, να εξουδετερώσει τον άλλον».¹⁰ Ο Σαρτρ περιγράφει πως η συνείδηση αντιμετωπίζει μεγάλο πρόβλημα με το βλέμμα του άλλου και τη στιγμή που η υποκειμενικότητα υπόκειται στην εξουχιστική εξέταση μιας διαφορετικής συνείδησης οδηγούμαστε από αμηχανία ή ντροπή είτε σε μια προσπάθεια κατανίκησης του βλέμματος του άλλου, είτε στην αντιμετώπισή μας ως αντικείμενο παρατήρησης - ερωτικού αντικειμένου.¹¹

Δυστυχώς όμως το μικρόβιο του εγωκεντρισμού εμφανίζεται και μέσα στην ίδια τη σχέση. Ο φαταλισμός ως ερμηνευτική προσέγγιση της ερωτικής σχέσης, το ότι ήταν δηλαδή μοιραίο να γνωριστούν δύο άνθρωποι είναι άλλη μια πτυχή της εγωιστικής μας μοναξιάς. Εξηγούμε τη σχέση ως κάτι που μας ανήκει, κάτι που ήταν γραμμένο να μας «τύχει» και όχι ως τη συνένωση και την επικοινωνία δύο προσώπων.¹² Με τον ίδιο εγωκεντρικό τρόπο προσεγγίζουμε και τις φιλικές ή συγγενικές σχέσεις.

Σε κάθε περίπτωση πρόσωπο σημαίνει κατάκτηση, αφού γίνεσαι πρόσωπο μέσα από

συνεχή προσπάθεια. Αντίθετα ως άτομο απλά υπάρχουν.

Η εποχή μας διακρίνεται για την ιδιαίτερη εμμονή της στο «άτομο» και στα «ατομικά» δικαιώματα. Άτομο όμως στην ελληνική γλώσσα σημαίνει αυτό που δεν τέμνεται, η μικρότερη μονάδα και συνώνυμο της είναι ο «ιδιώτης» που σημαίνει ο απλός πολίτης, εκείνος που δεν μετέχει στη δημόσια ζωή αλλά και (για την ψυχιατρική) το πρόσωπο που πάσχει από ιδιωτεία, ο ηλίθιος.¹³

Η νέα αυτή προσέγγιση του ανθρώπου πρέπει να γίνει στην εμπειρία της συγκεκριμένης προσωπικής ύπαρξης και στη θέση της στον κόσμο. Στόχος είναι να προσδιοριστεί η ελευθερία του συγκεκριμένου ανθρώπου που ζει μέσα στο χρόνο και σε μια ορισμένη κοινωνία. Φαίνεται ωστόσο πως η κοινωνική πραγματικότητα προωθεί την ατομικότητα. Αυτό οδηγεί βαθμιαία στον κατακερματισμό του ίδιου του ατόμου, με αποτέλεσμα το σύγχρονο άτομο να νιώθει μόνο και μόνιμη επωδός να αποτελεί το «δεν με καταλαβαίνει κανείς». Μα φυσικά και όχι, αφού ο κόσμος δεν περιστρέφεται γύρω από τον καθένα μας!

Η λύση πρέπει να είναι δυναμική, με την

Αν τελικά η κοινωνική οργάνωση εντείνει την απομόνωσή μας... χρειάζεται προσωπική ευθύνη και κοινωνική αλληλεγγύη ώστε η ατομική μας ελευθερία να μην αλλοτριώνει το πρόσωπο και η μοναξιά μας να μην είναι το τίμημα μιας ατομοκεντρικής ελευθερίας.

έξοδο του καθενός από την ατομικότητα και την αναζήτηση του άλλου προσώπου. Αν τελικά η κοινωνική οργάνωση εντείνει την απομόνωση μας και η σύγχρονη πόλη πετυχαίνει το αντίθετο από αυτό που στοχεύει, χρειάζεται προσωπική ευθύνη και κοινωνική αλληλεγγύη ώστε η ατομική μας ελευθερία να μην αλλοτριώνει το πρόσωπο και η μοναξιά μας να μην είναι το τίμημα μιας ατομοκεντρικής ελευθερίας.

1. Από το «Δεσποινίς Μοναξιά», στο δίσκο «Το κάλεσμα του Βασίλη», του συγκροτήματος Παρεμβολή 1992, σε στίχους Κώστα Λαζαρίδη και μουσική Αλμπέρτου Δεληγιαννίδη.
2. “*Desines timere, si sperare desieris*”, Σενέκας, *Επιστολές ηθικές στον Λουκίλιο*, 5,7.
3. “*Una salus victis nullam sperare salutem*”, Βιργίλιος, *Αινειάδα*, II, 354.
4. Η ηρωίδα του Γ. Θεοτοκά λέει: «Είμαι τελείως μόνη και δεν νιώθω καμιά ελπίδα να βγω αληθινά από την μοναξιά μου».
5. Marquise De Sante, “*Dialogue Between a Priest and a Dying Man*”, 1782.
6. Μίλαν Κούντερα, *Η Βραδύτητα*, εκδόσεις Εστία, 2000, σελ. 10.
7. Γένεσις 2.18,22-23, ετυμολογικά η λέξη «γυναίκα» στα εβραϊκά παράγεται από τη λέξη «άνδρας», όπως στα αρχαία ελληνικά η λέξη «ανδρίς» από το «ανήρ», Η Αγία Γραφή, μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα, 1997, σελ. 11, υποσημείωση ς.
8. Βλ στο Συμπόσιο του Πλάτωνα ο Αριστοφάνης εξηγεί την επιθυμία του καθενός να ενωθεί με κάποιον άλλον ως αποτέλεσμα του διαχωρισμού των ανθρώπων στα δύο, καθώς σύμφωνα με τον μύθο αρχικά οι άνθρωποι είχαν τέσσερα χέρια, τέσσερα πόδια και, επειδή ήταν πολύ δυνατά όντα, οι θεοί από φόβο τους χώρισαν στην μέση. Έκτοτε κάθε άνθρωπος αναζητά εναγωνίως το άλλο του μισό.
9. Ο σύγχρονος άνθρωπος της πόλης (ορος του συγγραφέα).
10. Simon Blackburn, «Τα επτά θανάσιμα αμαρτήματα - [2: λαγνεία]», *Νεφέλη*, 2005, σελ. 158 επ.
11. Jean-Paul Sartre, “Being and Nothingness”, μετ. Hazel E. Barnes, London, 1958, σελ. 259 κ.ε. βλ. και Simon Blackburn, «Τα επτά θανάσιμα αμαρτήματα - [2: λαγνεία]», *Νεφέλη*, 2005, σελ. 158-159.
12. Για τον φαταλισμό των ερωτευμένων βλ. Αλαίν Ντε Μπτόν, «Μικρή φιλοσοφία του έρωτα», σελ. 10 επ.
13. Βλ. Μείζον Ελληνικό Λεξικό, Τεγόπουλος – Φυτράκης, λήμμα: ιδιώτης και αγγλικό ορισμό του “idiot”.